
Розділ II

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

КОЗАЧЕНКО
Олександр Васильович

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

У сучасному доктринальному розумінні кримінально-правовий захід, як базовий і визначальний елемент здійснення кримінально-правового впливу, представляє собою систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та ін.), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що сформувався в конкретно-історичних умовах розвитку українського суспільства.

Систему кримінально-правових заходів, яка закріплена в сучасному українському законодавстві, можна представити в наступному вигляді: всі кримінально-правові заходи можна поділити на два самостійних види: примусові та заохочувальні. При цьому слід враховувати, що кожному кримінально-правовому заходу притаманні два способи правового впливу: примус і заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу, який здійснюється в процесі застосування того або іншого кримінально-правового заходу. У свою чергу примусові кримінально-правові заходи можна поділити на дві самостійні групи: каральні, тобто такі, застосування яких має на меті здійснити каральний вплив на правопорушника, і такі, які позбавлені мети карати – некаральні кримінально-правові заходи.

До каральних кримінально-правових заходів слід віднести покарання та судимість. Елементами системи некаральних заходів кримінально-правового впливу виступають примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи (на законодавчому рівні зазначені кримінально-правові заходи об'єднані поняттям інші кримінально-правові заходи), примусові заходи виховного характеру, компенсаційні кримінально-правові заходи, превентивні заходи, заходи забезпечення, заходи кримінально-правового характеру, що застосуються до юридичних осіб. У свою чергу спеціальні кримінально-правові заходи мають комплексний характер, який утворюється нормативним закріпленням можливості застосування обмеження у користуванні спеціальним правом та спеціальної конфіскації.

Особливим видом спеціальних кримінально-правових заходів є спеціальна конфіскація, передбачена статтею 96-1 КК України. Відповідно до вказаної статті спеціальна конфіскація, передбачена в Загальній частині КК України, полягає в примусовому і безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей або іншого майна за умови вчинення злочину корупційного направлення, віднесеного законодавцем до відповідного переліку, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки визначених законом про спеціальну конфіскацію корупційних діянь.

Стосовно нормативного закріплення даного виду спеціального кримінально-правового заходу слід зазначити, що його застосування передбачається в Загальній частині КК України з одночасним включенням даного заходу до санкцій статей 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України. Враховуючи той факт, що зміст і підстави застосування спеціальної конфіскації даного виду передбачені в Загальній частині КК України, а в Особливій частині КК України тільки вказується вид даного заходу, то в цілому його можна охарактеризувати як вид конфіскації, передбачений Загальною частиною КК України.

Підставами для застосування спеціальної конфіскації даного виду може бути вчинення злочину (кримінального проступку), передбаченого статтями 354, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України, або об'єктивно протиправного діяння, що підпадає під ознаки, які отримали нормативне закріплення в зазначених статтях. Спеціальна конфіскація в Загальній частині КК України може застосовуватися: а) додатково до кримінального покарання (у випадку вчинення злочину); б) без призначення покарання (у випадку звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ч. 3 ст. 96-1 КК України), крім випадку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); в) додатково до примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 3 ст. 96-1 КК України); г) у випадку закриття

кримінального провадження на підставі ч. 1 ст. 284 КПК України (ч. 9 ст. 100 КПК України).

Предметом спеціальної конфіскації, передбаченої в Загальній частині КК України (ст. 96-2 КК України), визнаються гроші, цінності та інше майно, якщо буде доведено, що вони: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна (наприклад, гроші, які були отримані як неправомірна вигода або вигода, яка отримана від тримання акцій підприємства, які були придбані як неправомірна вигода). Якщо гроші, цінності або інше майно були повністю або частково перетворені в інше майно, конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможливо її здійснити на підставі використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, відчуження або інших причин, суд приймає рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину чи винагороди за його вчинення (наприклад, підкуп посадової особи; винагорода посередникам у підкупі посадової особи); були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (наприклад, гроші для підкупу, але якщо вони належать особі, яка викривала вчинення службового злочину, – вони повертаються цій особі); були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (зловживання владою, якщо воно супроводжувалось використанням зброї, яка не є табельною).

Спеціальній конфіскації підлягають гроші, цінності або інше майно, які були передані особою, що вчинила суспільно небезпечне діяння іншої фізичній або юридичній особі, якщо така особа знала або повинна була знати, що таке майно отримано злочинним шляхом (ч. 4 ст. 96-2 КК України).

Спеціальна конфіскація, передбачена в загальній частині кримінального закону, не застосовується до грошей, цінностей або іншого майна за вказаних умов, якщо, по-перше, вони підлягають поверненню власнику (законному володільцю), по-друге, призначені для відшкодування шкоди, завданої злочинцем (ч. 5 ст. 96-2 КК України).

Суб'єктами, до яких може застосовуватися спеціальна конфіскація, є: засуджений за вчинення злочину, передбаченого як підставу для застосування спеціальної конфіскації; підозрюваний, обвинувачений у випадку прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; особа, до якої застосовується примусовий захід медичного

характеру або примусовий захід виховного характеру в разі вчинення діяння неосудною особою або особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, але досягла одинадцятирічного віку, відповідно; інші особи у випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором на досудовому розслідуванні.

Що стосується процесуальної складової застосування спеціальної конфіскації, то слід вказати на наступне. Умови застосування спеціальної конфіскації внесені законодавцем до предмета доказування (п. 6 ч. 1 ст. 91 КПК України). З метою забезпечення можливої спеціальної конфіскації застосовується такий кримінально-правовий захід забезпечення, як тимчасове вилучення майна. Рішення про застосування або відмову в застосуванні спеціальної конфіскації приймається виключно в судовому порядку і оформлюється підсумковим процесуальним рішенням (вироком, ухвалою). У випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором у межах наданої компетенції вони зобов'язані, за наявності підстав, передбачених законом, підготувати і направити клопотання про застосування спеціальної конфіскації до суду за загальними правилами подання клопотань. Алгоритм діяльності суду при вирішенні питання про спеціальну конфіскацію вимагає, по-перше, встановлення підстав для повернення грошей, цінностей або майна їх власнику (законному володільцю); по-друге, якщо гроші, цінності або майно не підлягають поверненню, суд вирішує питання про можливість за їх рахунок здійснити відшкодування завданої шкоди; по-третє, за відсутності підстав для першого або другого рішення суд застосовує спеціальну конфіскацію тільки за умови, що сторона обвинувачення доведе, що власник (законний володільць) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. При цьому законодавець установлює виключно імперативні засади призначення спеціальної конфіскації даного виду, не допускаючи можливість відмовити у застосуванні спеціальної конфіскації у будь-якому випадку кваліфікації корупційних діянь за зазначеними в законі статтями, крім умов, визначених в алгоритмі прийняття рішення про спеціальну конфіскацію.

Особливим видом спеціальної конфіскації слід визнати кримінально-правовий захід, який передбачений в санкціях статей Особливої частини КК України. Відповідно, спеціальною конфіскацією, передбаченою в Особливій частині КК України, слід визнавати таку сукупність прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу, яка застосовується судом одночасно з призначенням покарання, до особи, що вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою попередження можливості вчинення діяння у майбутньому.

Принциповими відмінностями спеціальної конфіскації, передбаченої в Особливій частині КК України, від аналогічного кримінально-

правового заходу, передбаченого в Загальній частині, є те, що, по-перше, цей захід застосовується виключно за умови вчинення злочину (кримінального проступку), що виключає можливість його застосування при вчиненні об'єктивно протиправного діяння; по-друге, цей захід застосовується виключно до засудженої особи, що виключає можливість його застосування до підозрюваного або обвинуваченого та інших осіб, які виконують різні процесуальні ролі; по-третє, цей захід застосовується виключно за умови його нормативного закріплення в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України; по-четверте, предметом спеціальної конфіскації, передбаченої Особливою частиною КК України, можуть бути не тільки гроші, цінності або інше майно (в науці кримінального права виділяють ознаки майна – фізичну (предмет можна вилучити з володіння законного власника, його пошкодити або знищити), економічну (мінова або споживча вартість), юридичну (предмет повинен належати особі на законних підставах)), але й предмети (програмні або технічні засоби (ч. 3 ст. 362 КК України), порнографічні предмети (ст. 301 КК України) та ін.), інші об'єкти (примірники творів, матеріальні носії фонограм, програм мовлення (ст. 176 КК України) зі специфічними ознаками; по-п'яте, зазначена конфіскація застосовується виключно вироком суду, що виключає можливість оформлення іншими процесуальними рішеннями, зокрема ухвалою; по-шосте, на відміну від аналогічного кримінально-правового заходу, передбаченого в Загальній частині, зазначений захід може застосовуватися як на диспозитивних, так і імперативних засадах у залежності від того, чи визнає законодавець спеціальну конфіскацію обов'язковою, чи надає суду право, з урахуванням обставин злочину та специфіки предмета спеціальної конфіскації, вирішувати питання про застосування спеціальної конфіскації на власний розсуд.

Таким чином, в процесі дослідження здійснення кримінально-правового впливу, заходи якого передбачені українським законодавством, слід враховувати співіснування двох видів спеціальної конфіскації, застосування кожного з яких характеризується специфічними цілями, особливими засадами, унікальним суб'єктним складом і спеціальним порядком.